

Značaj ovog dodatka je ogroman radi toga što bar koliko je poznato, niko u ovolikom obimu nije na jednom mjestu hronološki poredao ovoliko za muslimane značajnih događaja sa godinama događanja. Autor je posebno razdvojio vladavinu halifa od vladavine sultana koji su u isto vrijeme bili na vlasti te objasnio ulogu halife i sultana u dotičnom periodu. Posebno su navedeni događaji koji su se desili na tlu BiH od najstarijih vremena do danas koji imaju ikakav značaj za muslimane u BiH. Navedena su i imena svih reisul- ulema i naibu - reisa do danas. Historijat nastanka obrazovnih institucija Islamske zajednice i drugi značajni događaji. Na kraju, možemo sa sigurnošću konstatovati da objavljivanje sedmog dopunjenog izdanja *Povijesti islama* autora Mustafe Spahića sigurno predstavlja izdavački poduhvat godine u Bosni i Hercegovini.

Muamer TINJAK

UDŽBENIK O ŠERIJATSKOM PRAVU I NJEGOVOJ NAUCI U BIH

(Enes Durmišević, *Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008, 289 str.)

U vremenu kada je islam „svjetska tema“, a šerijatsko pravo kao normativni aspekt islamskog učenja sastavni dio te priče, pojava knjige „Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća“ autora Enesa Durmiševića predstavlja po svojoj strukturiranosti, jeziku, korištenim metodama i naučnoj utemeljenosti hvale vrijednu knjigu, kako za naučno tako i za opće čitateljstvo na našim prostorima pa i šire. Autor se zahvaljujući navedenim karakteristikama svoje knjige uvrstio u uzak krug domaćih intelektualaca i istraživača naših prostora koji su se odvažili da za predmet

svoga istraživanja uzmu šerijatsko pravo i nauku ovoga prava i ponude relevantan naučan sadržaj i koji su prepoznali ne samo naučnu nego, rekao bih, opću potrebu za istraživanjem islama i posebno šerijatskog prava. Iako spada u kategoriju religijskog prava šerijatsko pravo je u stalnom dinamičnom razvoju, jer nije dato, spuštено „Odozgo“ u cjelovitom obliku, nego prati društvena kretanja i shodno tome se na objavljenim načelima, premisama i razvijenim naučnim metodama razvija. Riječ je stalnom susretu Teksta i konteksta, Izvora i društvene zbilje, univerzalnog i konkretnog, Rečenog i ljudskim genom razumljenoga. Taj susret se najevidentnije odlikava na polju šerijatskog prava.

Stoga ne treba čuditi da je autor baš izabrao prvu polovinu XX stoljeća kao vremenski okvir u kojem se kretalo njegovo istraživanje s obzirom na dinamiku društveno političkih promjena u tom periodu, koja se ogledala u smijeni četiri međunarodna i „domaća“ državnna, ekonomska i ideološka okvira, i to sve do ukidanja stoljetne primjene šerijatskog prava za vrijeme komunističke vlasti 5. 3. 1946. godine, ubrzo nakon formiranja druge Jugoslavije..

Sa sigurnošću se može kazati da je šerijatsko pravo živjelo i preživljavalo sudbinu muslimana na ovim prostorima, te je time izbor ovog perioda istraživački i naučni izazov. Rezultati ovog istraživanja nisu važni samo sa stanovišta historije šerijatsko prava zatvorenog u spomenuti vremenski period već i zato što savremena istraživanja ukupne islamske misli, a šerijatskog prava pogotovu, nisu ozbiljna bez poznavanja njegovog općeg a pogotovu lokalnog kontinuiteta. Nadalje, iako je zvanično šerijatsko pravo izgubilo javno-pravni status 1946. godine spomenutom odlukom, ono je živjelo na etičkoj ravni kod dijela bosanskohercegovačkih muslimana, i time ostalo dijelom vlastitog identiteta te time održalo kontinuitet. „Gubeći status prava za muslimane Bosne i Hercegovine, šerijat se manifestira kao svakodnevno prakticiranje islamskog života, odnosno življenja u skladu sa propisima Kur'ana i prakse Poslanika, što u suštini označava primjenu šerijatskog prava u njaširem smislu“ kaže autor. Zato je za razumijevanje savremenih društvenih odnosa u Bosni i Hercegovini, a posebno

bosanskohercegovačkih muslimana neophodno poznavanje ovoga prava i njegove historije na tlu Bosne i Hercegovine. To autor ističe u zaključnim razmatranjima knjige gdje kaže „da je svaka muslimanska zajednica neodvojivo vezana za šerijatsko pravo koje određuje njen vjerski identitet“.

Temeljni problemi koje analizira ova knjiga jesu pitanja primjene i izučavanja šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini tj. pitanje na koji način su bili organizirani šerijatski sudovi, područja primjene šerijatskog prava i izvori obaveznosti šerijatskog prava. Autor je uredno, kroz tri navedene razine, analizirao ovu problematiku u periodu Austro-ugarske vladavine, Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije. Drugi dio zadatka kojeg je pred sebe postavio jeste izučavanje šerijatskog prava čime je autor predstavio obrazovne ustanove, nastavne planove i programe i kadar koji je predavao šerijatsko pravo. Autor je u odličnoj komunikaciji sa relevantnom literaturom, naučno fundirano predstavio, rekao bih, konstantnu dvojnu zainteresiranosti za šerijatsko pravo međunarodnih i domaćih faktora, nemuslimana i muslimana. Kontinuitet važnje i primjene šerijatskog prava bio je s jedne strane, osiguran međunarodnim ugovorima kojima su se novoformirane države obavezivale na zaštitu interesa muslimana, ali i unutarnjim zahtjevima i borbom samih muslimana. I kod osnivanja novih obrazovnih zavoda za spremanje stručnog kadra iz oblasti šerijatskog prava prepliću se interesi vlasti, s jedne, ali i potreba samih muslimana, s druge strane. Autor je pratio ove paralele te su vrlo značajne cjeline u kojima se nije posvetio samo domaćim stručnjacima za šerijatsko pravo nego i austrougarskim tj. nemuslimanima koji su se bavili izučavanjem šerijatskog prava i ostavili značajan naučan trag u obrazovanju i literaturi. Isti pristup autor je pokazao i kod predstavljanja obrazovnih institucija srednjeg i visokog ranga na kojima se spremao kadar za šerijatske sudije ili poznavaoce ovog prava. Nadalje, u fokusu istraživanja nije bilo samo Sarajevo nego i drugi centri. Naučni ali i politički interes Zagreba i Beograda za stvari muslimana, pa time i za izučavanje šerijatskog prava, ogleda se u formiranju zasebnih katedri na pravnim fakultetima kojima su željeli

dotatno vezivati muslimane ovim političkim i naučnim centrima, odnosno političkim opcijama ondašnje države. Tako je već 1913. godine u Zagrebu na Pravnom fakultetu formirana katedra za Bosansko pravo, a u Beogradu je Katedra za šerijatsko pravo na Pravnim fakultetu formirana 1926. godine.

Radikalna rez u stoljetnu tradiciju bosanskohercegovačkih muslimana desio se nakon formiranja nove Jugoslavije 1945. godine sa dokidanjem šerijatskog prava kao pozitivnog prava. Autor je u ovom poglavlju pokazao naučnu širinu ali i odgovornost prema materiji koju istražuje kao i prema čitateljstvu, jer je pored podnaslova u kojem je izložio ukidanje šerijatskih sudova objasnio princip odvojenosti vjerskih zajednica od države, a potom, u zasebnom podnaslovu iznio jednu specifičnost šerijatskog prava kao religijskog prava, koje nakon ukidanja njegovog državnopravnog statusa nastavilo da živi u vjersko-etičkoj ravni, odnosno iskazivano je u privatnoj sferi.

U posljednjem poglavlju svoje knjige Enes Durmišević je vrlo kratko, koliko mu je prostor dopuštao, predstavio devet po njegovom izboru, najznačajnijih interpretatora šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stojeća. Možda se ovom spisku može prigovoriti da se trebalo dodati još koje ime, međutim to ipak spada u domen subjektivne procjene samog istraživača. Sa ovim poglavljem Enes Durmišević je, rekao bih, zaokružio jednu istraživačku cjelinu koja obuhvata tri ključna polja: primjenu prava, izučavanje prava i interpretaciju prava. Interpretaciji prava autor nije posvetio istu pažnju kao primjeni i njegovom izučavanju, nego mu je i metodološki drugačije pristupio, međutim to ne narušava cjelovito obuhvatanje problematike šerijatskog prava i njegove nauke. Samo pitanje interpretacije šerijatskog prava je toliko široko da može i treba biti predmetom više studija i istraživačkih projekata kojima se treba ciljano posvetiti.

Smatram da se ovo djelo u najboljem smislu može nazvati udžbenikom ili knjigom o šerijatskom pravu i njegovoj nauci u BiH, jer je tako sistematično, naučno i pedagoški, napisana, pravničkim rječnikom precizno kazana, da udžbenički uči i poput vrijedne knjige nudi

brojana, analitički pokazana, znanja njenom čitatelju. Prvim poglavljem naslovljenim „Opće napomene o šerijatskom pravu i njegovoj primjeni i interpretaciji“ autor je dao vrijedne informacije o šerijatskom pravu čime je znatno proširio domete ove knjige. Ona stoga ne mora biti isključivo namijenjene studentima prava ili historije prava nego kao takva može poslužiti i kao vrijedan izvor za razumijevanje bića jednog naroda kojime je šerijatsko pravo dio njegova identiteta.

Mustafa HASANI

O LJUBAVI I RATU

Mirsad Sijarić *Još jedna pjesma o ljubavi i ratu; Connectum, Sarajevo, 2008.*

Nakon zbirke pjesama *Orao*, koja je nastala u ratu i rukovijeti poema *Raskrečeni Sabuhi*, objavljene 1997. godine, sarajevski pjesnik Mirsad Sijarić ponudio je čitalačkoj publici novo djelo. Ovaj put, u izdanju kuće „Connectum“ izašao je Sijarićev prozni prvijenac *Još jedna pjesma o ljubavi i ratu*.

Glavni interes romana *Još jedna pjesma...* usredsređen je na ljudsku sudbinu. Ovdje se čitalac ne suočava s uobičajenim pitanjem: Šta se zatim dogodilo? Ovaj roman navodi nas na pitanje: Ko je taj kome se nešto dogodilo? Blago pomjerenje sa vanjskih zbivanja na unutarnje doživljaje, dakle na zbivanja u ljudskoj duši, svojstveno je starijem sentimentalnom romanu i psihološkom romanu XX stoljeća. Roman struje svijesti nadovezuje se na spomenuta određenja i upravo takvo tipologiziranje ponajbliže je Sijarićevom izričaju.

I pored činjenice da su likovi romana fikcionalizirani, nezaobilazno pitanje koje se u vezi s likovima postavlja u takvom romanu jeste u kakvoj su vezi sa ličnostima iz životne zbilje pisca. Budući da je radnja smještena vremenski u devedesete, prostorno u okupiranu Bosnu i Hercegovinu, sugestivno se nameće odgovor – učesnici prikazanih ratnih zbivanja nalaze se u promjenljivim pozicijama naratora. Mitovi velikih figura u čijoj su izgradnji i

sami učestvovali, umjesto da ponesu slavu pobjednika, počinju gubiti vjeru u vlastitu moć. Katkad pišući u *Ich-formi*, katkad u *Er-formi*, Sijarić uvodi likove u svoje prozno tkivo ne imenujući ih. Oni razmišljaju u dugim naracijama, sasvim su obični ljudi, ponekad umišljeni, izmanipulirani, ostavljeni, poniženi, ponosni, ravnodušni, očajni – sve šta jedan prosječan čovjek može biti. Odakle onda isijava erupcija neumitnog zla? Ko sije smrt kad je već rat pozornica stradanja običnih ljudi? Čak i oni za koje se dugo vjerovalo da su učestvovali u pripremanju ratnog scenarija, ili se tako barem predstavljalo javnosti, žrtve su svoje nepromišljenosti. Nedoumica oko odgovornosti koju čitaoci doživljavaju, ne izmiješta se ni iz lokalnog konteksta. Osim ostrašćenih ideologija, u igri je privredni aspekt rata. Ne radi se, sve su prilike, o onim potrošenim preklapanjima koja nastoje amnestirati prljave egzekutore, nije riječ niti o egaliziranju odgovornosti za pobijene nevine živote, ma s koje strane oni dolazili, jer kod Sijarića ne postoje strane koje su u pravu i krivu, nego samo misao, svijest koja raste i tone – kako razotkriva svoju fiktivnu moć, odnosno svoju izmanipuliranu karizmu. Mitovi polahko dogorijevaju, nekadašnji Veliki postaju gubitnici.

U nesvodivoj lirskoj naraciji Sijarić oživljava pojedinosti iz prošlosti, njegovo uvođenje sjećanja u priču nesumnjivo je poput Proustovog pamćenja kolačića madlenice, čudesna simfonija lire i misli prepliće iskustva Džubranovog senzibiliteta i Kertészove struje svijesti. Sijarić nesumnjivo donosi nešto novo na bosanskohercegovačkom romanesknom planu. Roman *Još jedna pjesma...*, više je dakle lirski narativ nego bilo kakvo zbivanje te ga u tom smislu treba i čitati. On ne prepričava događaje, jer to uostalom i nije osnovna namjera fikcije, *Pjesma* donosi istine stanja duše koja je, suočena sa popratnim zbivanjima, proživjela vlastitu povijest. *Pjesma* je priča nekolikih perspektiva. Ona je duhovna povijest sudionika. Bilo kakv pokušaj razumijevanja *Priče/Pjesme* na ideološkoj razini uglavnom ostaje nezadovoljen, ako ne pogrešno protumačen.

Nirha EFENDIĆ